

**Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького
Кафедра філософії та педагогіки**

АНДРАГОГІКА З ОСНОВАМИ АКМЕОЛОГІЇ

**Методичні розробки тем
для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
ОПП «Освітні, педагогічні науки»**

Львів – 2022

Андрагогіка з основами акмеології : метод. розроб. тем / уклад. Н. Мачинська, О. Смолінська. Львів, 2022. 21 с.

Рецензенти:

Корнят В.С. – доцент кафедри філософії та педагогіки ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького;
Подоряк М.В. – завідувач кафедри української та іноземних мов імені Якіма Яреми ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького.

Методична розробка розглянута та схвалена на засіданні кафедри філософії та педагогіки протокол № 12 від «15» червня 2022 року

Погоджено навчально-методичною комісією спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»

(назва спеціальності)

протокол № 6 від 16 червня 2022 р.

Схвалено рішенням навчально-методичної ради факультету громадського розвитку та здоров'я

(назва факультету)

протокол № 10 від 22 червня 2022 р.

Тема 2 Освіта в системі соціальних інститутів

Мачинська Н. Розвиток лідерських якостей у студентів у процесі професійної підготовки. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Науково-методичний журнал. 2017. Вип. 3-4. С. 32–39.

Завдання для опрацювання

1. Ознайомтеся зі змістом публікації.
2. Розмежуйте згадані автором активне й інтелектуальне лідерство.
3. Яким чином розвиток студентського лідерства відображається на їх здатності до освіти протягом життя?
4. Чи тотожні поняття лідерства й менеджменту?
5. Висловіть власну думку із приводу студентського лідерства та його проявів (5-10 речень)

УДК 37.07: 37.091

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті проаналізовано теоретичні аспекти лідерства як соціокультурного явища, визначено особливості формування лідерських якостей у студентів в умовах академічного середовища вищого навчального закладу. Автор, спираючись на закономірності та ознаки менеджменту освіти, методологічні засади державно-громадського управління освітньою інституцією, пропонує змістову характеристику понять «лідер» та

«лідерство», визначає особливості педагога-лідера та лідера студентського середовища, описує пріоритети діяльності сучасного освітнього лідера.

Автором виокремлено деякі феномени педагогічної взаємодії, які мають визначальний вплив на формування лідерських якостей у студентів та їх чіткої позиції лідера – феномен довіри, фацилітація, віддзеркалення суб'єктивності, взаєморозуміння.

Ключові слова: *взаєморозуміння; довіра; лідер; лідерство; студентське самоврядування; фацилітація.*

Вступ. Педагогічний менеджмент – провідна концепція управління освітою в умовах євро- інтеграційних реформувань суспільства, що в найбільш досконалому вигляді виявляє свою сутність на рівні функціонування навчальних закладів як теорія, методика і технологія ефективного управління педагогічними системами. Педагогічний менеджмент характеризується специфічними ознаками та закономірностями, що відображає результат праці менеджера освіти – рівень навченості, вихованості й розвитку об'єкта (другого суб'єкта) педагогічного менеджменту – учнів, студентів, слухачів.

Поняття «менеджмент» у психолого-педагогічній літературі вживається в різних словосполученнях, основними з яких є такі: «шкільний менеджмент» (М. Латипова, А. Ньомов, Т. Шамова), «менеджмент в освіті» (Н. Коломинський, В. Крижко, Є. Павлютенков), «освітній та навчальний менеджмент» (Д. Дзвінчук, В. Козаков), «педагогічний менеджмент» (В. Бондар, Г. Закорченна, В. Маслов, В. Симонов, В. Шаркунова).

Мета і завдання нашого дослідження – проаналізувати теоретичні аспекти лідерства як соціокультурного явища в умовах академічної мобільності та виокремити феномени педагогічної взаємодії, які виступають чинниками формування лідерських якостей у студентів.

Менеджмент освіти характеризується певними ознаками. Так, характерними для менеджменту освіти є закономірності, розроблені В. Масловим. Серед них (Маслов В. І., Драгун В. П., Шаркунова В. В., 1996):

- прогнозованість керівництва навчальними закладами;
- відповідність мети, змісту і технологій керівництва конкретного етапу розвитку суспільства, взаємовплив керуючої та керованої підсистем;
- компетентність керівництва і результатів управління, оптимальне співвідношення стратегічного й оперативно-регулятивного керівництва;
- залежність ефективності керівництва освітньою системою від розвитку творчого потенціалу складу викладачів і тих, хто навчається;
- залежність ефективності керівництва від компетентності менеджерів, оптимальне співвідношення цілеспрямованих впливів підсистем управління;
- закономірність плановості та конкретного моделювання зворотний зв'язок.

Г. Єльнікова виокремлює методологічні засади державно-громадського управління загальною середньою освітою, що детермінується закономірностями соціального управління. Серед них дослідниця звертає увагу на те, що (Єльнікова Г. В., 2012):

- загальні закономірності управління загальною середньою освітою існують об'єктивно, незалежно від рівня управління;
- на кожному рівні управління існують окремі закономірності, які відображають специфіку цього рівня зв'язків;
- цільові (окремі) функції управлінської структури конкретного рівня управління детерміновано призначенням відповідної структури, статична та динамічна структури управлінської підсистеми обумовлюються порядком зв'язку об'єктів управління та характером їх взаємозалежності;
- ефективність управлінської діяльності залежить від ступеня взаємовідповідності структур керуючої і керованої підсистем;
- технологія управління забезпечує механізм спрямування діяльності на досягнення поставленої мети – розвиток освітньої системи;
- управління загальною середньою освітою характеризується якісними і кількісними змінами, що передбачає адаптацію системи управління до зовнішніх та внутрішніх умов її функціонування, порядок зв'язку між суб'єктами управління;
- управління має комунікативну основу.

Л. Даниленко, зазначаючи ознаки менеджменту освіти, стверджує, що «...будь-яка освітня інновація, що впроваджується в закладі освіти, привносить суттєву зміну у кінцевий результат його діяльності», «будь-яка освітня інновація під час впровадження в заклад освіти вимагає додаткових інтелектуальних, матеріальних і часових витрат учасників навчально-виховного й управлінського процесів» (Даниленко Л. І., 2006).

Успішний розвиток і формування лідера у студентському середовищі зумовлений ефективністю реалізації провідних ідей педагогічного менеджменту. Лідер – це людина, здатна впливати на дії однієї або групи людей з метою досягнення поставленої мети. Розрізняють два типи лідерів: активний та інтелектуальний.

І. Іванова розглядає лідерство як ключовий метод культури педагогічного менеджменту (Іванова І. В., 2016), тому ми намагались схарактеризувати феномен лідерства у двох аспектах: як процес ефективного управління навчально-виховною діяльністю і як інтеграційну якість педагога, яка впливає і забезпечує ефективність цієї діяльності.

Аналіз теоретичних та емпіричних досліджень проблеми лідерства дав змогу визначити лідера як визнаного члена групи, який, використовуючи притаманні йому лідерські здібності та якості, обирає оптимальне рішення для досягнення групової цілі; а лідерство – як процес реалізації позитивного впливу лідера групи на її членів під час досягнення групових цілей. Лідерство набуває конкретних ознак відповідно до середовища розгортання (Зязюн І. А., 2008). Лідерство – це здатність окремої особистості інших діяти «запалювати», надихати їх на активність і діяльність. Лідерство є одним з базових механізмів диференціації соціальної діяльності та передбачає досягнення особливого (лідуючого) положення особою (індивідуальне лідерство) або частиною групи (групове лідерство) щодо решти членів групи. Лідерство є механізмом інтеграції студентів у групі.

Лідер в освіті – особа чи інституція, яка здійснює діяльність у сфері освіти,

спрямовану на її розвиток, а досягнення і результати цієї діяльності є дороговказом для інших. Етимологія слова має англо-саксонське походження, корінь у словах lead, leader, leadership означає «керівництво», «вести», «шлях». Тобто лідер – це той, хто йде попереду, показує шлях і веде за собою (Енциклопедія освіти, 2008, с. 453).

Досить образно сутність сучасного лідерства по- значають голландські вчені Кьел А. Норстрем та Йонас Ріддерстрале. У своєму бестселері «Бізнес в стилі фанк», науковці відзначають: «Слово «менеджмент» утворене від італійського maneggio / maneggiare і французького manage виходить «арена, якою коні бігають по колу, що підганяються довгим батоном шталмейстера». Але що, якщо раптом коні навчаться бігати по колу самі і будуть це робити краще, ніж під керівництвом дядька 46,5 років, що тримає хлист і що стоїть посередарени? Або якщо коні виявлять, що в товаристві товарного достатку з глобальною конкуренцією є речі, більш цікаві, ніж біг по колу? Якщо ви спробуєте маніпулювати розумними людьми, вони брикатимуть».

В. Мороз на основі аналізу науково-теоретичних та практичних досліджень (Т. Буряк, Н. Василевська, Т. Вежевич, З. Гапонюк, Ю. Кращенко, Н. Мараховська та ін.), у контексті порівняльного аналізу та узагальнення якостей, зосереджує увагу на таких рисах лідера (Мороз В. П., 2015, с. 42). Так, зокрема:

- одностаينو провідними якостями визначено: психічна стійкість та здатність до організаторської роботи; готовність самостійно виконувати завдання та уміння управляти собою;
- більшість дослідників вказали на такі риси: урівноваженість та упевненість у собі, цілеспрямованість та наполегливість, активність і товариськість, здатність до емпатії, вміння приймати рішення у будь-яких ситуаціях, потреба успіху;
- на третю позицію дослідники помістили такі риси: чесність і порядність у стосунках, самоконтроль і працездатність, інтелектуальна лабільність;
- найменше ознак, які, на думку дослідників, повинні бути притаманні лідеру, це: креативність, комунікативність, ініціативність, уміння розв'язувати конфлікти, готовність до ризику.

Так, лідерство серед студентів зумовлене такими якостями молоді людини: ініціативність, товариськість, контактність, комунікабельність, чуйність, доброзичливість, широкий соціально-інтелектуальний кругозір та ерудиція, готовність прийти на допомогу товаришеві. Серед провідних також зовнішня привабливість, фізична сила та спритність.

Студентський вік є сенситивним для формування лідерських якостей з огляду на психологічні особливості, оскільки в юнацькому віці розпочинається процес життєвого та професійного самовизначення людини, з'являється потреба в суспільно корисній діяльності, формуються переконання, почуття обов'язку й відповідальності, розвиваються такі вольові якості як самостійність, наполегливість та ін. Водночас питання формування лідерських якостей студентів у сучасному соціально-економічних умовах опрацьовано недостатньо.

Студентське середовище найбільш сприятливе для прояву лідерських якостей. Слід зазначити, що у цей період лідерські якості дуже часто проявляються у тих, хто раніше не проявляв такої активності, що дає можливість аналізувати сформованість лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів одночасно як процес та як результат.

Ми погоджуємося з І. Аносовим, який зазначає, що саме студентська група надає всім рівні стартові можливості у майбутній «боротьбі» за лідерство. Студент, який ефективно поєднує навчання з громадською діяльністю, має набагато більше шансів стати згодом якщо не керівником колективу, то його неформальним лідером, людиною, яка може впливати на психологічну атмосферу, міжособистісні відносини, на якість та швидкість виконання співробітниками своїх обов'язків (Аносов І. П., Приходько В. М., Приходько М. І., 2008).

Заслуговує на увагу точка зору, згідно якої – лідерство особистості педагога і його вияв у щоденній педагогічній діяльності є заставою поступального розвитку освіти і переходу від технократичної парадигми до культурологічної. Саме роль

педагога-лідера в цих глобальних процесах є визначальною у реформуванні сучасної освіти. Г. Єльнікова зазначає, що розвиток цього феномену зумовило декілька чинників сучасного буття (Єльнікова Г. В., 2012, с. 566): соціологічний чинник, який пов'язаний зі зміною соціокультурного середовища у всьому світі і тією мірою діяльності, яка належить особистості в цьому процесі.

Розвиваючи цю думку, І. Зязюн наголошує:

«Процеси глобалізації, ініційовані у кінці ХХ ст. інтелектуальною елітою суспільства, зумовили не лише швидкий розвиток інформаційних технологій, а й фактично підвели світове співтовариство до усвідомлення необхідності переходу на більш високий інформаційний рівень соціальної організації» (Зязюн І. А., 2008, с. 566).

- економічний чинник зумовлений необхідністю реформування освітніх закладів з метою розвитку їх конкурентноспроможності, що визначається якістю навчання та атмосферою виховання у школі та стає предметом ретельного вибору Батьків-Клієнтів.

Команди педагогічних лідерів, цілеспрямованість і саморозвиток кожного вчителя можуть стати запорукою конкурентоздатності та високого професіоналізму освітнього закладу.

- культурологічний чинник вбачає необхідність у створенні такої системи освіти і такої її структури, які здатні постійно відстежувати і нести в освітнє середовище новітні наукові знання про культуру і культурні процеси, які функціонують у сучасному суспільстві.

Ми вважаємо, що важливо акцентувати увагу на забезпечення оволодіння всіма знаннями, на засвоєнні найістотніших, фундаментальних, стійких і тривалих знань, які знаходяться в основі наукової картини сучасного світу, представленого світом людини і суспільства, світом людської цивілізації і глобальними фундаментальними процесами, що відбуваються в них.

- особистісно-орієнтований чинник змінює уявлення про роль особистості в сучасній освіті:

«Щоб вибрати правильну дорогу, сучасна людина повинна побачити світ із позиції цінностей, досягнути буття і природи і своє, як значуще, за яку вона несе відповідальність».

Провідним аспектом теорії лідерства є емоційний інтелект, який доцільно, на нашу думку, розглядати в контексті емоційного потенціалу. Тобто, це здатність управляти своїми емоціями, відчувати і розуміти почуття оточуючих. Саме така характеристика і повинна відображати особливості формування лідера «цифрового віку», лідер епохи глобалізації, освітнього реформування тощо.

Одним із ефективних способів формування лідерських якостей може стати, на нашу думку, активне впровадження в практику формування майбутніх фахівців тренінгових програм. Одним із тренінгів може стати тренінг особистісного зростання до мети й завдань освітнього процесу. Кожний з етапів тренінгової роботи складається з таких компонентів (Сидоренко О. Л., 2002, с. 87–88):

- мотивуючий (важливо, щоб викладачі були зацікавлені в тих особистісних змінах, які повинні статися по закінченні тренінгу);
- діагностичний (рефлексивний, усвідомлення викладачами індивідуальних особистісних характеристик, які впливають на ефективність освітнього процесу);
- тренувальний, або інструментальний (відпрацювання на практиці нових форм і прийомів взаємодії).

Серед характерних висловів про лідерів зустрічаємо такі «Лідером не можна стати в результаті призначення ви є лідером тоді і лише тоді, коли люди слідуєть за вами добровільно» (Дж. Коллінз), «Лідери пробуджують у людях енергію, генеруючи та підтримуючи творче напруження, заохочуючи прагнення до реалізації мрії і при цьому говорячи правду про те, що є насправді» (П. Сендж) (Енциклопедія освіти, 2008, с. 453).

Нові підходи до організації освітнього середовища у вищому навчальному закладі, організація студентського самоврядування як активного дорадчого та вирішального органу управління у структурі вищого навчального закладу, дає можливість констатувати, що

студентське самоврядування відіграє активну роль у підготовці студентів до реального самоврядування; є основним чинником формування в них готовності виконувати їхній громадянський обов'язок. У сучасних умовах студентському самоврядуванню на засадах лідерства відводять провідну роль у вирішенні таких завдань: соціалізація студентської молоді, формування в неї активної громадянської позиції, організаторських навичок і професійних компетенцій.

Канадський науковець К. Лейтвуд дає таку характеристику пріоритетів діяльності сучасного освітнього лідера (Leithwood K., 2007):

1. Трансформуюче, або перспективне лідерство, в центрі уваги якого – професійні якості та відносини членів організації.
2. Моральне лідерство, спрямоване на зміну ключових моральних цінностей та переконань членів організації з метою трансформації її культури.
3. Навчальне лідерство, сфокусоване на завданнях удосконалення навчального процесу.
4. Спільне, або групове, лідерство, яке передбачає залучення до управління школою багатьох членів її колективу, розподіл повноважень, що має на меті як підвищення ефективності діяльності організації, так і розвиток демократичних основ її діяльності.
5. Менеджерське, організаційне лідерство, що полягає в оптимізації використання ресурсів організації, координації діяльності всіх її структур.

Слід також звернути увагу на умови, яких повинен дотримуватися, як вважає А. Дяків, офіційний лідер (наприклад, староста студентської групи) для регулювання стосунків у групі загалом (Дяків А., 2011): використовувати добре організовану цікаву справу, щоб залучати всіх студентів у ділові стосунки. Це зближує студентів.

1. Враховувати стосунки в кожній мікрогрупі, сприяти збагаченню та зміцненню зв'язків між ними.
2. В оцінках товаришів бути справедливим, об'єктивним, не протиставляти мікрогрупи одна одній, не підтримувати суперництво, конкуренцію між ними.
3. Уміти прогнозувати соціально-психологічні наслідки тих або інших спільних справ.

Проте й роль неофіційного лідера в житті групи неоднозначна. По-перше, лідер може підвищувати, а може знижувати загальну ефективність у розв'язанні окремих завдань групи. По-друге, якщо ефективність діяльності групи підвищується тільки за рахунок неофіційного лідера (саме він користується найбільшим авторитетом), то він може встановити з офіційним керівником співробітництво або навіть змінити офіційного лідера.

Таким чином, А. Дяків стверджує, що з боку офіційного лідера стиль керівництва групою повинен бути гнучким. Важливо знайти диференційований підхід до кожного відповідно до індивідуальних особливостей, сприяти згуртованості колективу, спрямувати його активність на виконання основних завдань професійної підготовки студентів (Дяків А., 2011).

Розвиток лідерських якостей у студентів, формування у них чіткої позиції лідера – готового взяти на себе всю відповідальність за прийняті рішення та пошук можливостей для їх виконання ґрунтується на певних феноменах педагогічної взаємодії, серед яких найбільш ефективними, на нашу думку, є феномени психічного характеру – фацилітація, взаєморозуміння, довіра, віддзеркаленої суб'єктивності. Проаналізуємо їх у контексті нашого дослідження.

Фацилітація (соціальна фацилітація) – зміна ефективності діяльності студента внаслідок його взаємодії з педагогом чи іншими студентами. Саме тут варто виокремити незапланований, ненавмисний вплив, подібний до того, як впливає на поведінку студентів пасивна присутність педагога в аудиторії. При феномені фацилітації авторство суб'єкта впливу залишається в тіні, не рефлексується у свідомості, але при цьому має значення для поведінки оточення (Фісун О. В., 2011).

Феномен взаєморозуміння можна визначити як формування системи почуттів і взаємовідносин, що сприяють досягненню цілей спільної діяльності або спілкування.

Взаєморозуміння забезпечує такий рівень сумісності учасників, коли між ними немає авторитарного домінування, емоційної напруги, недовіри чи байдужості до того, що відбувається в цьому процесі. Взаєморозуміння з'являється внаслідок гуманістичної спрямованості педагогів, які сприймають успіхи і вартості вихованців як свої власні.

Близьким до взаєморозуміння є феномен довіри. Довіра – це відкритість до світу людей, явищ, процесів. Довіра, по суті, є пізнавальним процесом, вона може бути інтуїтивною й усвідомленою, безпосередньою та опосередкованою. Відсутність довіри, відчуження – є одним із головних чинників, які деформують особистість, гальмують її розвиток (Єрмакова Н. О., 2011).

Поява феномену віддзеркаленої суб'єктивності пов'язана з суб'єктивними параметрами особистості педагога, які осмислюються та враховуються вихованцями. З виміру психологічного образу ці параметри переходять в особистісний вимір вихованців. Образ педагога (наставника) може бути реальним або уявним. У деяких випадках уявний образ за ефективністю є так само сильний, як і реальна присутність педагога (Гуменюк О. Є., 2004, с. 124).

Особливої уваги заслуговує такий феномен педагогічної взаємодії як психологічний статус особи, який набувається людиною в процесі дорослішання і становить запоруку її прогресивного розвитку. Психологічний статус особи студента відображає не лише його роль у міжособистісних відносинах, але й становище у групі ровесників, сім'ї, оточенні, яке він приписує сам собі. Якщо об'єктивний статус особи суттєво відрізняється від суб'єктивного сприйняття себе, то це може викликати низку внутрішніх конфліктів та розчарувань, які заважають нормально розвиватися, дестабілізують особистість тощо (Психологічний довідник, 2005). Потреба у формуванні себе як особистості, самовдосконаленні і саморозвитку не з'являється сама по собі, а виникає саме в процесі педагогічної взаємодії.

Висновки. Таким чином, розвиток і формування лідерських якостей у студентів у процесі професійного становлення в академічному середовищі вищого навчального закладу тривалий, не завжди прогнозований процес, ефективність якого залежить від багатьох чинників. Ми зазначаємо, що на формування лідера у студентському середовищі визначальний вплив мають:

- психологічні особливості особи (наявність лідерських якостей, сформованість морально-вольових цінностей тощо);
- створення сприятливого (комфортного) середовища в студентській спільноті – наявність офіційного й неофіційного лідерів та узгодженість дій між ними;
- стійка позиція викладача-наставника;
- застосування тренінгових вправ та тренінгових занять у роботі з представниками студентських спільнот (у межах роботи студентського самоврядування) з метою виявлення та розвитку стійких лідерських якостей.

Означене дослідження не вичерпує усіх проблем формування лідерських якостей та позиції лідерства серед студентської молоді. Перспективними напрямами дослідження вважаємо розробку та апробацію спецкурсу для слухачів бакалаврату та магістратури

«Лідерство в науці та в житті» на різних напрямках підготовки як варіативну складову підготовки майбутніх фахівців.

Література

1. Аносов І. П. Соціально-педагогічні основи студентського самоврядування як джерела демократизації вищої школи (управлінський аспект) / І. П. Аносов, В. М. Приходько, М. І. Приходько. – Мелітополь : Вид. будинок ММД, 2008. – 196 с.
2. Гуменюк О. Є Психологія Я-концепції : навчальний посібник / О. Є. Гуменюк. – Тернопіль : Економічна думка, 2004. – 310 с.
3. Даниленко Л. І. Інноваційний освітній менеджмент : Навч. посібник. – Київ : Главник, 2006. – 144 с.
4. Дяків А. А. Виховання лідера / А. А. Дяків – Київ : Наукова думка, 2011. – 231 с.
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. –

Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

6. Єльнікова Г. В. Методологічні засади державно-громадського управління загальною середньою освітою [Електронний ресурс] / Г. В. Єльнікова. – Режим доступу:

http://lib.iitta.gov.ua/6923/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BB.%D0%B7%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%B8_%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC._%D1%83%D0%BF%D1%80.%D0%97%D0%A1%D0%9E.pdf (дата звернення: 14.08.2017). – Назва з екрана.

7. Єрмакова Н. О. Проблема довіри до себе у психоаналітичних концепціях розвитку особистості / Н. О. Єрмакова // Вісник Харківського національного університету, Серія «Психологія». – 2011. – № 937. – С. 82–85.

8. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія / І. А. Зязюн. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.

9. Іванова І. В. Лідерство в культурі педагогічного менеджменту / І. В. Іванова // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – 2016. – № 3. – С. 214–220.

10. Маслов В. І. Теоретичні основи педагогічного менеджменту : Навч. посібник для працівників освіти / В. І. Маслов, В. П. Драгун, В. В. Шаркунова. – Київ, 1996. – 86 с.

11. Мороз В. П. Організаційно-педагогічні умови формування лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів у процесі діяльності органів студентського самоврядування : дис... канд. пед. наук:13.00.07 – теорія і методика виховання / В. П. Мороз // Старобільськ, 2015. – 305 с.

12. Психологічний довідник учителя : в 4 кн., кн. 4. / Упоряд. В. Андрієвська. Наук. ред. С. Максименка. – Київ : Главник, 2005. – 96 с.

13. Сидоренко О. Л. Про способи підвищення ефективності взаємодії викладача зі студентами / О. Л. Сидоренко // Педагогіка і психологія професійної освіти, 2002. – № 1–2. – С. 83–88.

14. Фісун О. В. Педагогічна фасилітація як багатозначний феномен [Електронний ресурс] / О. В. Фісун // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. – Вип. 34. – С. 133–139. – Режим доступу: file:///C:/Users/448A~1/AppData/Local/Temp/znpkhnpu_zntndr_2010_34_21-1.pdf (дата звернення: 14.08.2017). – Назва з екрана.

15. Leithwood K. What we know about educational leadership / K. Leithwood // Intelligent Leadership: Constructs for Thinking Education Leaders ; Webber C. F., Burger J., Webber C. F. and Klinck P. (Eds). Springer, Dordrecht, 2007. – P. 41–66.

16. Ognevyuk V. Training of educational experts in Ukraine: experimental interdisciplinary program / Ognevyuk, S. Sysoieva // The advanced science journal. – 2015. – № 6. – P. 98–103. doi:10.15550/ ASJ.2015.06.098

17. Ognevyuk V., Sysoieva S. (2015). Training of educational experts in Ukraine: experimental interdisciplinary program. The advanced science journal, 6, 98–103, doi:10.15550/ASJ.2015.06.098 (eng).

LEADERSHIP QUALITY DEVELOPMENT FOR STUDENTS IN PROFESSIONAL PREPARATION

Machynska Nataliya, EdD, Associate Professor of the Department Pedagogy and Work Social, Head of Preschool and Primary Education, Ivan Franko National University of L'viv, 1 Universytet-s'ka Str, 79070 Lviv, Ukraine, natalya_im@ukr.net

The article analyzes the theoretical aspects of leadership as a sociocultural phenomenon, determined features of formation of leadership qualities in students in the conditions of the academic environment of a higher educational institution.

The written is based on the patterns and features of management education as a leading concept of educational management in the context of European integration reforms of society, mentioning methodological principles of state and public administration educational institution, offers a meaningful description of the concepts of «leader» and «leadership». The article states that the leader in educational process is a person or institution that carries out activities in the

field of education, and leadership is the ability of an individual to act, to «inflate», to inspire others to be active. The author, on the basis of theoretical analysis, determines the peculiarities of teacher-leader and leader in student environment, describes the priorities of the activity of the modern educational leader.

The article describes the factors of development of the phenomenon of leadership, in particular: sociological, economic, cultural and personal-oriented. It is shown that one of the effective ways of forming leadership qualities for future specialists in the context of their professional training may be the active introduction of training programs.

The author identifies some phenomena of pedagogical interaction, which have a decisive influence on the formation of leadership qualities of students and their clear position of the leader – the phenomenon of trust, reflection of subjectivity, mutual understanding.

Keywords: *facilitation; leader; leadership; students' government; sympathy; trust.*

Тема 3 Доросла людина як суб'єкт освіти

Мачинська Н.І. Авторитет викладача – необхідна умова його ефективної взаємодії зі студентами. Педагогічний дискурс: зб. наук. праць / гол. ред. І.М. Шоробура. 2015. Вип.18. С. 142–147.

Завдання для опрацювання:

1. Ознайомтеся зі змістом публікації.
2. Як означає автор поняття авторитету педагога? Запропонуйте власне визначення.
3. Як поняття авторитету викладача узгоджується з суб'єкт-суб'єктним підходом у навчанні?
4. Які методи дослідження використані автором? Чи можна їх застосувати для вивчення рівня задоволеності викладачів своїми професійними здобутками? Обґрунтуйте.

УДК 378.12(045)

Авторитет викладача – необхідна умова його ефективної взаємодії з студентами

У статті акцентовано увагу на авторитеті викладача, який визначає якісну характеристику професіоналізму особистості педагога. Автор, спираючись на результати теоретико-практичних досліджень, визначає роль і місце педагога, його авторитету в організації ефективної педагогічної взаємодії на різних рівнях спілкування. Характеризуючи окремі компоненти авторитету педагога, у дослідженні особливу увагу приділено загальній та професійній культурі викладача, виокремлено негативні ознаки її прояву. Зазначено, що підґрунтям авторитету викладача виступає його професійна компетентність, що охоплює в своїй структурі педагогічний такт, педагогічну техніку, педагогічну етику.

З'ясовано, що авторитет педагога ґрунтується на педагогічному спілкуванні, яке впливає на розвиток і формування як особистості викладача, так і особистості студента. На основі проведеного експериментального дослідження автор визначає особливості формування педагогічного авторитету у процесі проведення лекційних занять, а також вказує на об'єктивні труднощі зміцнення авторитету викладача, пропонує деякі поради щодо формування авторитету у системі педагогічної взаємодії на таких рівнях: «викладач-студент», «викладач- адміністрація», «студент-студент».

Ключові слова: педагогічна взаємодія, авторитет, загальна культура, професійна культура, імідж, ідеал.

The Authority of the Teacher – as the Necessary Condition for Effective Interaction with Students

The article is emphasized on the authority of the teacher, which determines the qualitative characteristics of the individual teacher professionalism. By relying on the results of the theoretical and practical research, the author defines the role and place of the teacher, his or her authority in the organization of effective pedagogical interaction at different levels of communication. Describing the individual components of the authority of the teacher, particular attention is paid to the general and professional culture of the teacher and singled out the negative signs of manifestation. It is indicated that basis of the authority of the teacher is his professional competence, covering the structure in tact teaching, teaching techniques, teaching ethics.

It was found out that the authority of the teacher is based on the pedagogical communication that affects the development and shaping both the individual teacher and the individual student. Based on the results of the experimental studies, the author defines the features of formation of pedagogical authority in the lectures, and points to the objective difficulties of the uphold of the

authority of the teacher, offers some advices on the formation of authority in the system of pedagogical interaction at the following levels: «teacher-student», «teacher-administration», «student-student»,

Key words: pedagogical interaction, authority, general culture, professional culture, image, ideal.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Підготовка майбутніх фахівців у системі вищої освіти постійно потребує впровадження системи якісних змін, зумовлених необхідністю гуманізації, суб'єктності, самостійності, активності та толерантності усіх учасників педагогічного процесу. Основою педагогічного процесу є взаємодія його суб'єктів, ефективність організації якої значною мірою зумовлює результативність навчально-педагогічної діяльності.

Педагогічна взаємодія ґрунтується на спілкуванні в системі «викладач-студент», «викладач- викладач», «викладач-адміністрація», характеризується багатьма якісними показниками та залежить від багатьох чинників, серед яких вагоме місце займає авторитет педагога.

Для підготовки фахівців нової формації потрібні нові підходи у розробці педагогічних методів, організаційно-педагогічних систем, освітніх технологій, спрямованих на професійний та особистісний розвиток людини, всебічну підготовку до життя та праці у швидкозмінному світі. Освітня технологія як системний метод створення, застосування і визначення процесів навчання і засвоєння знань з урахуванням технічних, людських ресурсів, їх взаємодії, спрямована на вирішення свого головного призначення – оптимізацію освітнього процесу.

Аналіз досліджень і публікацій... В умовах значних змін в освітній галузі особливого значення набуває професійна компетентність педагога, переорієнтація його мислення на усвідомлення сучасних вимог до педагогічної діяльності, здатність педагога відповідати цим вимогам має глибоко суб'єктивний характер і тісно пов'язана з особистісними якостями самого педагога [2, с.135].

Проблема авторитету педагога, його ролі в організації педагогічної взаємної в умовах вищого навчального закладу є предметом дослідження багатьох науковців. Так, пошуком авторитетних форм соціальних відносин займались не тільки педагоги, але й такі вітчизняні вчені, як-от: Г.Сковорода, В.Антонович, М.Драгоманов, М.Грушевський, М.Хвильовий, В.Липинський, Д.Донцов, І.Лисяк-Рудницький. Авторитет як ознака професіоналізму педагога став провідним напрямом дослідження у працях А.Макаренка, В.Сухомлинського, З.Ковальчук, Л.Хоружої та ін.

Водночас, проблема авторитету викладача у контексті взаємозалежності його сформованості та ефективності організації педагогічної взаємодії з студентами ще не була предметом цілісного дослідження.

Формулювання цілей статті... Проаналізувати структурні компоненти авторитету педагога, визначити його місце у розвитку педагогічної взаємодії викладача та студентів у педагогічному процесі вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу... Спілкування викладача зі студентами на лекціях й практичних заняттях, що виступає основою педагогічної взаємодії, має свої особливості. Його специфіка – у значній монологічності, яка має обмежену ефективність. Від уміння виступати перед аудиторією значною мірою і залежить авторитет викладача. У такому випадку для посилення впливу на аудиторію надзвичайно важливим є імідж викладача. Коли студент йде на лекцію авторитетного викладача, у нього створюється певний настрій, що підсилює інтерес до предмета й сприяє підтриманню стійкої уваги упродовж лекції. Звичайно, це не означає, що авторитетний викладач не повинен усіма силами долати пасивність аудиторії, різноманітними способами залучаючи її до активного обговорення навчального матеріалу.

Авторитет педагога (у перекладі з нім. – влада, вплив) – професійний статус педагога, який визначає ступінь та силу педагогічного впливу на окремих учнів або групу; проявляється в здібностях педагога скеровувати думки, почуття, вчинки учнів. Основою

авторитету виступають високі особистісні та професійні якості: загальна культура, відкрита позиція у спілкуванні, ерудованість, компетентність, емпатія, доброзичливість, чітка громадянська позиція [3, с.181].

Сучасні дослідження свідчать про зміни в уявленнях людей про викладача й джерела його авторитету. Ці зміни можна сформулювати наступним чином: зростає частка різноманітних зусиль у створенні й підтримці авторитету й зменшується внесок рольової позиції.

Тепер вже не можна розраховувати на те, що саме становище викладача вищого навчального закладу буде повністю визначати його вплив на студентів. Незважаючи на це, багато викладачів як і раніше неправомірно покладають дуже великі надії на вплив рольової позиції й докладають достатньо особистісних зусиль для становлення, зміцнення й підтримки свого авторитету.

Для виявлення найбільш актуальних проблем формування й зміцнення авторитету викладача вузу нами було проведено опитування на факультетах підвищення кваліфікації та закладах післядипломної освіти, у якому взяло участь близько 700 викладачів. Респондентам пропонувалися такі питання: «Які дії викладачів можуть сприяти підвищенню авторитету? Які вчинки можуть спричинити за собою зниження або втрату авторитету? Як змінилося уявлення про ідеального викладача з часу вашого навчання? Які об'єктивні труднощі, що заважають росту авторитету викладача, ви могли б відзначити?»

Аналіз отриманих відповідей показав, що більшість викладачів розуміє зв'язок рівня свого авторитету з ефективністю роботи. Сукупність відповідей на запитання про якості, що сприяють авторитету викладача, становлять повний перелік особистісних і професійних якостей, що підтверджує нашу позицію: викладачі в повному обсязі обізнані про необхідність для цього властивостей. Багато респондентів зазначали, що їм легше писати про властивості, ніж про вчинки.

Усвідомлюючи, які саме якості сприяють збільшенню авторитету викладачів, лише деякі з них можуть трансформувати навіть названі, тобто усвідомлені, якості в конкретні вчинки. Складається враження, що такий стан – один з наслідків залученості механізмів психологічного захисту, що оберігає особистість від зниження самооцінки. У процесі опитування респондентами був зазначений тісний взаємозв'язок та чітка взаємозалежність між такими якісними характеристиками професіоналізму викладача, як ідеал та імідж, що значною мірою формують та визначають авторитет педагога.

Відповіді на запитання про ідеал викладача можна поділити на дві групи. До першої увійшли респонденти, що мали стаж роботи до 10 років. Більшість з них (71%) вважають, що ідеал викладача не змінився з моменту їхнього навчання. Їх старші колеги (друга група – зі стажем 10–30 років) в переважній більшості випадків (93%) зазначили, що їх ідеал змінився. Фіксуючи ці зміни, вони виокремили наступні позитивні й негативні моменти. Позитивним, на їх думку, є зменшення психологічної дистанції між викладачем й студентом, виникнення більш тісних, безпосередніх форм спілкування. Негативним є деяке зниження загального світогляду та інтелігентності викладача.

Слід зазначити, що приблизно 20% опитаних, відповідаючи на запитання, зазвичай не перераховували жодних властивостей та якостей ідеального викладача, а просто посилались на високий зразок, який вони наслідують все життя. Вони описували або називали улюбленого вчителя, у якого вони вчилися у виші й який став для них втіленням ідеалу. Як відомо, найбільш простою й поширеною формою впливу авторитету особистості є саме мимовільне наслідування. Воно пов'язано з інтуїтивним цілісним сприйняттям людини з її зовнішніми та внутрішніми проявами. Голос, жести, манери як би вкарбовуються, й в подальшому образ дорогого вчителя неусвідомлено керує поведінкою того, хто наслідує.

Персоніфікований спосіб збереження ідеалу у вигляді образу деякою мірою є незрілим. Лише усвідомлення й позначення якостей авторитетного викладача та використовуваних ним методів і прийомів сприяє в подальшому не тільки більш продуктивному впровадженню їх у власну практику, але й творчому доповненню й розвитку.

Відповідаючи на запитання про об'єктивні труднощі зміцнення авторитету, викладачі відзначили недостатність знань з психології і педагогіки, а також непоінформованість про

новітні способи і методи викладання в вузах. Деякі відзначали і слабе стимулювання росту лекторської майстерності викладача. Від викладача вимагаються постійні зусилля не лише для формування й зміцнення, але й для підтримки свого авторитету. Саме тому він повинен ретельно контролювати ті дії, які здатні його порушити. Так, зокрема, багаторазове повторення однотипних повідомлень в одній й тій же формі призводить до стану перенасичення – такого стану аудиторії, при якому настає різке зниження здатності сприйняття, виникає роздратування проти «словесної жуйки» й різко знижується довіра до інформації, що повідомляється.

У питальниках запропонованого нами опитування багато питань стосувалися проблеми загальної культури викладача, яка, як стверджують респонденти, посідає чільне місце у визначенні ідеалу та іміджу викладача. Так, спираючись на відповіді респондентів, можна зазначити, що загальна культура викладача включає такі складові:

- гуманність (любов до тих, кого навчаєш, уміння поважати їх людську гідність, потребу і здатність надавати кваліфіковану педагогічну допомогу для їх особистісного розвитку);

- громадянська відповідальність, соціальна активність;

- справжня інтелігентність, що визначається високим рівнем розвитку інтелекту, сформованого у межах предмета викладання; ерудицією, високою культурою поведінки;

- правдивість, справедливість, порядність, чесність, гідність, працьовитість, самовідданість;

- інноваційний стиль науково-педагогічного мислення, готовність до створення нових цінностей і ухвалення творчих рішень;

- любов до предмета (курсу), який викладається, потреба в знаннях, у систематичній самоосвіті;

- здібність до міжособистісного спілкування, ведення діалогу, переговорів, наявність педагогічного такту, що визначає стиль поведінки викладача, викликає впевненість у його доброзичливості, чуйності, доброті, толерантності;

- якості викладача, які допомагають у спілкуванні зі студентами: привітність, почуття гумору, артистизм, мудрість (наявність життєвого досвіду), зовнішня привабливість.

Також були визначені і якості викладача, які характеризують його негативну культуру:

- байдужість до студентів;

- упередженість – виокремлення з середовища студентів «улюбленців», публічне виявлення симпатій та антипатій щодо студентів;

- зарозумілість – педагогічно недоцільне підкреслення власної величі над студентом;

- мстивість – властивість особи, яка виявляється в спробі зводити особисті рахунки зі студентом;

- невірноваженість – невміння контролювати свій тимчасовий психічний стан, настрій;

- байдужість до предмета, який викладається;

- неухважність – забудькуватість, незібраність.

Педагогічна взаємодія передбачає особистісний контакт викладача і студентів, який має наслідком взаємні зміни їхньої поведінки, діяльності, відносин, установок. І саме тому ефективність педагогічної взаємодії значною мірою залежить від рівня сформованості загальної та професійної культури педагога, що найчастіше проявляється у процесі педагогічного спілкування.

Педагогічне спілкування – це основна форма здійснення педагогічного процесу. Його продуктивність визначається насамперед цілями та цінностями спілкування, які мають бути прийняті всіма суб'єктами педагогічного процесу як імператив їхньої індивідуальної поведінки.

Метою педагогічного спілкування є, по-перше, передача суспільного і професійного досвіду від викладача студентам, по-друге, обмін особистісними сенсами, пов'язаними з об'єктами, що вивчаються. У процесі спілкування відбувається розвиток та становлення індивідуальності як студентів, так і викладачів.

Педагогічне спілкування – це спілкування між викладачем і студентами, у процесі якого педагог розв'язує навчальні, особистісно-розвивальні та виховні задачі. Педагогічне

спілкування можна розглядати як одну з важливих умов ефективного навчання, до якого доцільно зарахувати педагогічний такт, педагогічну техніку, педагогічну етику (знання гуманістичних норм своєї професії).

Ефективність впливу викладача у процесі педагогічного спілкування залежить від його авторитету, що діє на результативність навчального процесу зокрема, та на показники педагогічного процесу та розвиток його суб'єктів загалом. Авторитетний педагог впливає не тільки цілеспрямовано, але часто й опосередковано (тоді, коли він реально відсутній, і на нього лише посилаються, про нього думають), ефективним є як вербальний, так і невербальний вплив. Підґрунтя авторитету становить також професійна компетентність викладача.

Характер спілкування викладача зі студентами обумовлений насамперед рівнем розвитку професійно-педагогічної культури, зокрема, його професійною компетентністю, науковим потенціалом, професійними прагненнями, а також особистісними якостями.

Педагогічна взаємодія відбувається не лише з окремими студентами, але й з групою студентів, що являє собою ту спільноту, в якій відбувається безпосереднє спілкування, і що породжує систему міжособистісних відносин. Саме ці відносини утворюють особистісно-розвивальне середовище. Функції викладача, які реалізуються у процесі педагогічної взаємодії, відрізняються від функцій студентів. Для нього це організаційні, насамперед спрямовані на управління групою і кожним студентом у ній. Завданням викладача є трансформація соціальних норм і правил в особистісні вимоги, які мають стати нормами поведінки студентів. Тому так важливо встановити доброзичливі відносини з ними, щоб транслювати соціальні цінності.

Взаємовідносини, які виникають у процесі педагогічної взаємодії, не мають бути стихійними. Позитивні, турботливі, чуйні, довірливі взаємовідносини між викладачем і студентами впливають на успішність педагогічної діяльності, психологічний мікроклімат, авторитет викладача, самооцінку студентів, їхню задоволеність перебуванням у колективі.

Покращенню міжособистісних відносин сприяють створення атмосфери взаємної доброзичливості та допомоги; організація спільної діяльності, яка посилює контакти і створює позитивні емоційні переживання; надання допомоги студентам під час виконання різноманітних завдань; справедливе і однакове ставлення до всіх студентів та об'єктивна оцінка їхньої діяльності; врахування специфіки групи, її установок, прагнень, інтересів, ціннісних орієнтацій.

Сукупність таких якостей викладача створює його авторитет, що здобувається тривалою працею. Якщо у межах інших професій звично звучить вислів «визнаний у своїй галузі авторитет», то у викладача може бути лише авторитет особи.

Саме тому вважаємо за доцільне проаналізувати очікувану поведінку людини – викладача вищого навчального закладу. Спробуємо вказати на ті суспільні норми, які визначають установки й очікування по відношенню до вчинків педагога, а також, які форми поведінки в цій ролі йому протипоказані, тобто порушують позитивне уявлення про нього як про сумлінного викладача, руйнуючи його авторитет.

Викладачеві повинна бути притаманна глибока відповідність між словом і справою. Коли безвідповідально ставиться до своїх обов'язків викладач, хоча при цьому він навіть вельми грамотно викладає, розмовляючи про сумлінне ставлення до праці, він може породити у слухачів скептицизм, втрату віри в значення високих слів і сприяти їх суспільній пасивності.

Важливим компонентом авторитетної поведінки викладача виступає й манера викладу лекційного матеріалу, коли викладач йде мовби поруч зі слухачами і ледь-ледь попереду, надаючи їм можливість передбачати хід аргументації. Така манера створює ефект співучасті, збільшує їх упевненість в собі й зміцнює мотивацію до засвоєння знань. Зазначений спосіб викладу базується на довірі до самостійного мислення студентів, стимулює їх розумову діяльність, а не тільки навантажує пам'ять.

Дієвість такого прийому подачі матеріалу посилює використання персоніфікованої форми, коли лектор підносить інформацію не тільки як загальноприйнятну в науці, але й як надбання свого особистого наукового досвіду. Цей спосіб викладу зближує, полегшує

спілкування, сприяє налагодженню емоційних контактів з аудиторією. Встановленню безпосереднього контакту з аудиторією сприяє розмовна манера викладу, а не монотонне читання конспекта. При цьому деякі викладачі особливо визначають тих студентів, які невідривно пишуть на лекціях.

Формування авторитету педагога сприяє також доброзичливе ставлення до питань, що задаються під час лекції. Перетворюючи відповіді на них у взаємний обмін думками, викладач може активізувати інтерес аудиторії й тим самим полегшує їй засвоєння знань. На жаль, відсутність відповідних підручників і друкованих конспектів лекції ускладнює налагодженню такого психологічного контакту, оскільки студенти посилено конспектують готові відомості, не прагнучи навіть їх зрозуміти, й лектор бачить перед собою роботів, що строчать, з якими неможливо встановити емоційний контакт.

Якщо перед початком лекції студент отримує її конспект, лектор має досить часу для відповідей на запитання, що підвищує активність студентів і дозволяє зберегти на лекції живе спілкування.

Авторитет викладача також тісно пов'язаний з мірою його особистої участі в науково-дослідній роботі. Порівняння рейтингу й самооцінки викладачів показало, що викладачі з переважаючою науковою спрямованістю мають тенденцію акцентувати навчання на проблемах, які вони науково розробляють, тим самим перетворюючи загальні курси на спеціальні, а викладачі з вузько педагогічною спрямованістю поступово втрачають інтерес до спеціальної літератури й саме тому недостатньо володіють сучасними науковими даними.

Висновки та перспективи досліджень... Авторитет педагога – збірна якісна характеристика його професіоналізму, яка визначає і рівень сформованості його загальної культури, і ступінь вираженості його професіоналізму. Авторитет педагога формується під впливом багатьох чинників, які не завжди характеризуються позитивним впливом. Саме тому предметом подальших наукових розвідок повинні стати такі окремі напрями дослідження: вплив соціально-економічної політики держави на підвищення значимості суспільної ролі викладача; зменшення аудиторного навантаження на педагога вищої школи для створення можливостей поглибленого дослідження обраних наукових проблем, що і впливатиме на формування його авторитету; надання можливостей стажування та підвищення професійної майстерності викладачами у різних типах навчальних закладів за кордоном.

Список використаних джерел і літератури:

1. Ковальчук З. Я. Генетично-психологічні засади оптимізації педагогічної взаємодії : [моногр.] / З. Я. Ковальчук. – Львів : СПОЛОМ, 2013. – 600 с.

2. Освітологія: витоки наукового напрямку : [моногр.] / [за ред. В. О. Огнев'юка ; авт. кол. : В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Л. Л. Хоружа, І. В. Соколова, О. М. Кузьменко, О. О. Мороз. – К. : ВП «Едельвейс», 2012. – 336 с.

3. Педагогический словарь : учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. / под ред. В. И. Загвязинского, А. Ф. Закировой. – М. : Академия, 2008. – 352 с.

References:

1. Kovalchuk Z.Ya. *Henetychno-psykholohichni zasady optymizatscii pedahohichnoi vzaiemodii: monografii*,

Lviv: SPOLOM, 2013, 600 p.

2. *Osvitolohia: vytoky naukovooho napriamu: Monografiia*, Za red. V.O.Ohneviyka; Avt. kol.: V.O.Ohneviuk, S.O.Sysoieva, L.L.Khoryga, I.V.Sokolova, O.M.Kyzmenko, O.O.Moroz, Kyiv, VP «Edelveis», 2012, 336 p.

3. *Pedagogicheskiy slovar: ucheb. posobie dlia stud. vucsh. ucheb. zavedenii*, pod red. V.I.Zagvyazunskogo, A.F.Zakyrovoi, Moscow, Izdatelskiy centr «Akademiia», 2008, 352 p.

Тема 6

Акмеологія як сфера наукових досліджень Практичні основи акмеологічного розвитку особистості

Мачинська Н. Акмеологічна модель сучасного педагога. Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Педагогічні науки. 2015. Вип. 135. С. 12–15.

Завдання для опрацювання

1. Ознайомтеся зі змістом публікації
2. Автором, на основі наукових джерел, виокремлені ті протиріччя, в подоланні яких найповніше виявляється професіоналізм педагога. Сформулюйте ще 2-3 суперечності, для подолання яких необхідний високий педагогічний професіоналізм.
3. Автором запропонована трикомпонентна акмеологічна модель педагога. Опираючись на неї складіть програму особистісно-професійного саморозвитку викладача-початківця. Презентуйте її засобами Microsoft Power Point (5-6 слайдів).

УДК 159. 923: 373.1

АКМЕОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

*Боятися треба не смерті, а порожнечі життя
Бертольд Брехт*

Постановка проблеми. Педагогічна діяльність – один із професійних видів діяльності, який потребує постійного особистісного зростання фахівців, удосконалення професійної майстерності, шліфування індивідуальних практичних умінь і навичок, оновлення та поглиблення теоретичної основи практичного досвіду педагога. Особистісне та професійне зростання фахівця – один із аспектів дослідження акмеології.

Акмеологія (від давньогрецького акме – квітуча сила, вершина) – наука про досягнення людиною найвищих вершин у життєдіяльності та самореалізації творчого потенціалу, який є основою загальнолюдських потенційних можливостей особистості. Наукові передумови акмеології були закладені ще в 144 р. до н.е. Апполондором, представником Олександрійської школи, який визначив дану науку як найвищий щабель розвитку, як кульмінацію діяльності і ввів латинське визначення «акме» – розквіт. В античності з акме ототожнювався творчий, продуктивний, зрілий стан духу – стан творчого піднесення і натхнення, коли в людині прокидаються вищі сили [1].

Уперше поняття «акмеологія» введено М. Рибниковим 1928 року для визначення особливого розділу вікової психології – дорослості й зрілості. Однак уже в ті роки поняття «дорослість» і «зрілість» чітко розмежовувались. Цей період охоплює вік від 18 до 55-60 років і характеризується завершенням загально-соматичного розвитку і статевого дозрівання, досягненням оптимізації фізичного розвитку статевого дозрівання, досягненням оптимізації фізичного розвитку, а також високим рівнем інтелектуальних, творчих і професійних досягнень [2].

Структура психофізіологічного розвитку дорослих поєднує періоди піднесення, спадів і стабілізації функцій. Це суперечливий процес, характерними особливостями якого є як найскладніші утворення (інтелект, логічні і мнемічні функції), так і найелементарніші (теплоутворення, метаболізм, різнорівневі особливості психомоторики). Зрілий вік є періодом професійного життя людини. Постановка життєвих цілей ґрунтується на принципах та ідеалах, визначених на попередньому етапі, а також на життєвих планах людини. Труднощі, що супроводжують певні етапи життя, долаються бажанням самої людини розвиватися, ставати більш зрілою і відповідальною. Зріла особистість у ході розвитку самостійно обирає чи змінює зовнішню ситуацію свого розвитку, а завдяки цьому змінює і себе. Таким чином, у період дорослості відбувається посилення соціального

розвитку особистості, включення її в різні сфери суспільних відносин і діяльності. При цьому процес особистісного розвитку залежить від рівня соціальної активності і ступеня продуктивності самої людини [3].

Акмеологія як наука містить нові можливості розгляду професійного становлення фахівця будь-якої галузі з позиції оволодіння ним «акме» – умов досягнення більш високих ступенів розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Акмеологія – інтегративна наука, що досліджує закономірності творчості, досягнення людиною вершин професіоналізму у діяльності. На сьогодні у галузі педагогічної акмеології досягнуто певних здобутків, зокрема: окреслено основні підходи та тенденції у вивченні суті і особливостей професіоналізму в цілому (Б.Г.Ананьєв, А.А.Бодальов, В.А.Бодров, Є.М.Іванова, В.Д.Шадріков) та професіоналізму педагогічної діяльності зокрема (І.Д.Багаєва, А.О.Деркач, Н.В.Кузьміна, В.В.Панчук). «Акме» – багатогранне поняття, воно є головним у дисципліні «акмеологія». Необхідно підкреслити, що в сучасних умовах поняття «акме» витлумачується неоднозначно. Дослідники розглядають поняття «акме» як сутність, що розуміється як внутрішня загальна відносно стійка пізнавана мисленням підстава явищ і характеризується основною вершинною ознакою, що виявляється в наступних властивостях, які розкривають сутність визначення «акме», як: вищий ступінь чого-небудь; вищий ступінь розвитку; вершина, сила, що квітне, досконалість; вершина як зрілість усього; вершина досконалості в людині; вершина, розквіт здібностей людини; вершина як фізична, особистісна і суб'єктивна зрілість людини; вершина в обраній професійній діяльності; вершина як результат діяльності; вершина як реалізація творчих здібностей; вершина досконалості і могутності, можливостей [4].

Мета статті – проаналізувати різні структури моделі сучасного педагога та обґрунтувати структуру моделі педагога в контексті акмеологічного підходу.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах прикладна (галузева) акмеологія розглядає шляхи досягнення результату в галузях наукового знання, зокрема в таких, як професіональна, політична, військова, педагогічна, управлінська акмеологія, акмеологія освіти та ін. Виникнення прикладної акмеології було зумовлено пошуком шляхів інтеграції психології, педагогіки та галузі спеціальних знань, що викладалися. Сучасна педагогічна акмеологія є найбільш розвинутим напрямом прикладної акмеології. Розвиток саме педагогічної акмеології послужив значним імпульсом для становлення загальної акмеології та її прикладних наук. Слід зазначити, що педагогічна акмеологія виникла порівняно недавно на межі природничих, суспільних та гуманітарних дисциплін і вивчає феноменологію, закономірності і механізми розвитку людини на ступені її зрілості і особливо при досягненні нею найбільш високого рівня у цьому розвитку, а також, у більш вузькому розумінні – процес оволодіння людиною професією.

Педагогічна акмеологія – новий науковий напрям дослідження, предметом вивчення якого є професійне становлення педагога, досягнення ним вершин у професійній діяльності, шляхи і способи удосконалення як професіонала. Головним результатом роботи педагога є наявність позитивних якісних змін в: оволодінні вміннями, знаннями та навичками, що відповідають освітнім стандартам, які прийняті в суспільстві; формування якостей особистості, які необхідні для активної життєдіяльності особистості в суспільстві [5].

Професіоналізм – основоположна категорія акмеології, яка повністю відповідає вимогам принципу акмеології – єдності особистості та діяльності. Це дві сторони одного і того ж явища, категорії, які відображають поєднані властивості. Однак, на різних етапах розвитку професіоналізму одна із сторін професіоналізму (особистість або діяльність) буде домінувати.

Професіоналізм педагога найбільшим чином виявляється у вирішенні протиріч сучасної освіти, серед яких:

- необхідність навчати молодь жити в світі, який постійно видозмінюється;
- освіта має бути вузькоспеціальною, тому що неможна обійняти все, але такий фахівець погано перенавчається, важко орієнтується у міжпредметних знаннях, йому складно знайти спільну мову із фахівцями іншого профілю;

- навчання має бути предметним, тому що воно копіює, повторює організаційну структуру науки; однак предметне навчання заважає цілісності сприйняття світу;
- чим більше вимог висувається до освіти, ти більший розрив між сильними та слабкими студентами;
- освіта повинна бути дорогою, щоб бути якісною, й одночасно має бути дешевою, щоб бути доступною;
- освіта має бути добровільною, тоді вона буде максимально ефективною; водночас освіта має бути обов'язковою, тому що некомпетентність стає соціально небезпечною;
- жити добре хочеться зараз, сьогодні, але вкладення у майбутнє вимагає обмежень у теперішньому [6].

Таким чином, готовність педагога здійснювати пошук шляхів для вирішення суперечливих положень і трактувань сучасної освітньої системи можна вважати необхідною складовою його сформованого професіоналізму.

У контексті сформованості професіоналізму педагога слід зазначити, що головні акценти розвитку освіти України спрямовані на підвищення якості освіти та її інноваційний розвиток. Якість освіти – соціальна категорія, яка визначає: стан та результативність процесу освіти в суспільстві, його відповідність потребам та очікуванням суспільства (різних соціальних груп) в розвитку та формуванні громадянських, побутових та професійних компетенцій особистості [7]. Ми вважаємо, що якість освіти та соціальна зрілість випускника школи є не тільки взаємообумовленими, але й необхідними складовими професійного зростання педагога в контексті акмеологічного підходу.

Показники соціальної зрілості випускника школи охоплюють: системність знань про оточуючий світ; знання про людину; стійкий професійний вибір і високу мотивацію досягнення життєвого успіху; здатність до саморегуляції поведінки; адаптацію в соціумі та саморегуляція в діяльності; готовність до збереження свого здоров'я в інтенсивних умовах навчання та праці; готовність до створення здорової сім'ї; відповідальність за прийняття рішень у статевому житті; стійку соціально-моральну орієнтацію; громадянську позицію; високий духовно-моральний потенціал розвитку особистості [8].

Ми вважаємо, що професійна компетентність педагога – інтегроване поняття, яке включає: світоглядні позиції особистості, глибоку обізнаність і практичні уміння в обраній галузі діяльності, розвинені професійно-значущі якості, побудований на цьому фундаменті авторитет.

У контексті акмеологічного підходу, спираючись на професійну компетентність як необхідну складову професіоналізму педагога, вирізняють різні підходи до структури моделі педагога.

Зокрема, акмеологічна модель педагога (за Максимовою В.М.) включає такі складові: професійна зрілість; особистісна зрілість; духовна зрілість та акмеологічна позиція педагога [9].

Акмеологічна модель педагога, розроблена вітчизняною дослідницею Г.С.Даниловою, містить такі компоненти:

I – компетентність (психолого-педагогічні й соціальні знання, теоретико-практичні й методичні знання, педагогічні вміння, педагогічні здібності);

II – особистісна орієнтація (самореалізація у контексті акмеологічної моделі «Я-компетенція» в динаміці від «Я-реальний» до «Я - перспективний (ідеальний)»);

III – морально - духовна культура (моральна свідомість, моральна діяльність, моральні стосунки) [10].

Спираючись на теоретичний аналіз досліджуваної проблеми, беручи до уваги запропоновані нам різні структури акмеологічних моделей педагога та використовуючи здобутки експериментальних досліджень, ми пропонуємо педагогам деякі напрями підвищення власної професійної компетентності:

1. Постійно піднімати власний рівень рефлексії, запитуючи себе в контексті виконання педагогічної діяльності: навіщо? що саме? чому так? що необхідно робити? як це роблять інші? які є рекомендації з цього приводу? як можна оцінити мою педагогічну діяльність? що мені особисто необхідно зробити для підвищення рівня педагогічної майстерності?

2. Удосконалювати педагогічну майстерність, підвищувати рівень професійної компетентності через систему методичної роботи навчального закладу, який повинен базуватися на індивідуальному підході, гнучке використання різних форм і методів роботи з педагогами.

3. Займатися самоосвітою – необхідною власною цілеспрямованою пізнавальною діяльністю. Самоосвіта педагога – умова його успішної професійної діяльності, основними мотивами якої є: щоденна робота з інформацією; бажання творчості; стрімкий ріст сучасної науки, особливо психології та педагогіки; зміни, які відбуваються в житті суспільства; конкуренція; суспільна думка; матеріальне стимулювання; інтерес – вчитися просто дуже цікаво. Умови здійснення самоосвіти: здійснюється добровільно; свідомо; планується, керується та контролюється самою людиною

4. Постійно відстежувати результати своєї роботи, користуючись напрацьованою системою самомоніторингу. Проведене дослідження дає змогу обґрунтувати орієнтовану структуру акмеологічної моделі сучасного педагога, подану нами на рис.1.

Рис. 1. Структура акмеологічної моделі педагога.

У педагогічній акмеології застосування моделей не обмежується тільки дослідницькими цілями. Моделювання активно застосовується при розробці програм чи індивідуальних планів особистісно-професійного розвитку. Такі моделі зазвичай орієнтовані на застосування методу ігromodelювання.

Можемо однозначно стверджувати, що створення загальних методичних основ акмеологічного моделювання є важливою і перспективною проблемою акмеології.

Висновки. Таким чином, професіоналізм педагогічної діяльності – це мистецтво педагога формувати у студентів готовність до ефективного розв’язання завдань у практичній професійній діяльності засобами свого предмета (спеціальності) у чітко визначений період діяльності навчально-виховного процесу. Професіоналізм педагога – складне динамічне явище, зумовлене багатьма чинниками, зокрема і моделлю педагога, яка пропонується для реалізації різними типами вищих навчальних закладів. Базовий критерій професіоналізму педагогічної діяльності, який визначається здатністю студентів творчо використовувати отримані знання, вміння і навички для розв’язання фахових і особистісних завдань, слугує основою акмеологічної моделі сучасного педагога.

Окремими напрямками подальшого дослідження вбачаємо пошук та впровадження практичних заходів у педагогічну підготовку майбутніх фахівців, спираючись на теоретичні основи та прикладні аспекти педагогічної акмеології – інтегративної науки, основним предметом дослідження якої є досягнення професіоналізму в обраній галузі діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней философии. – М.: Высшая школа, 1982. – 374 с.
2. Фонарев А.В. Формы становления личности в процес ее профессионализации // Вопросы психологи. – 1997. - № 2. – С.88-94.
3. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. – М.: Наука, 1977. – 380 с.

4. Лівшун О. В. Акмологічні особливості професійної готовності майбутнього вчителя // Олександр Володимирович Лівшун: Електронний ресурс: режим доступу: <http://lib.khnu.km.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1590/1/2.doc>
5. Вакуленко В. Педагогічна акмеологія: досягнення і проблеми / Валентина Вакуленко // Філософія освіти, № 3 (5), 2006. – С. 124-133 : Електронний ресурс: Режим доступу: <http://www.philosophy.ua/lib/8vakulenko-fo-3-5-2006.pdf>
6. Казанская В.Г. Психология и педагогика. Краткий курс. – СПб: Питер, 2008. – 240 с.
7. Романенко Ю.А. Сучасне поняття «якість вищої освіти» // Ю.А.Романенко: Електронний ресурс: // Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp16/Romanenko_t.pdf
8. Кратко А.А., Якуба Е.А. Соціологія: Конспект книги Якуба Е.А. Соціологія: Х.: Константа-Київ, 1996-1998. – 192 с.
9. Максимова В.Н. Акмеологія последипломного образования педагога / В.Н. Максимова, Н.М. Полетаева. – СПб. : Изд-во ГНУ "ИОВ РАО", 2004. – 226 с.
10. Данилова Г.С. Акмеологічна модель педагога в ХХІ столітті // Рідна школа. - 2003. - №6. - С. 6-9.